

O mogućnosti hrvatsko-srpskog sporazuma

Mr *BRANISLAV BRBORIĆ*

Da bi se odgovorilo na pitanje da li je moguć sporazum Hrvata i Srba nužno je odgovoriti na dva potpitanja: oko čega bi se Hrvati i Srbi mogli sporazumeti i oko čega bi se morali sporazumeti.

Obnova hrvatske države posle skoro devet stoleća je neizbežna, ali je neophodno i realno zadovoljenje zahteva „Srbi u jednoj državi“, s dvema krajinama sa specijalnim statusom izvan Hrvatske. Svako drugo rešenje, kojim bi izvan Srbije ostalo više od dva miliona Srba, toliko je apsurdno da ga ozbiljni ljudi ne mogu ni zamisliti.

Ako je budućnost Evrope (s delovima bivšeg SSSR-a) u relativno brzom ujedinjavanju (ekonomskom, tehnološkom, telekomunikacijskom, pa i političkom), uz jaku samostalnost članica, prvenstveno na kulturnom i prosvetnom polju, tome smetnja nisu Srbi, nego glavni mentori ponudnog modela rasturanja Jugoslavije, koji, sasvim neprincipijelno, odbacuju norme međunarodnog poretka i poriču pravo svih naroda na samoopredeljenje. Širenje mentorstva na OUN nužno je ako se želi trajan prekid rata i stvarno sporazumevanje bez ičije pobeđe, jer ako se rat nastavi pobednika neće biti ni na jednoj strani.

Nije nimalo pogodan trenutak za ozbiljan razgovor o tome da li je moguć hrvatsko-srpski sporazum, jer kao da se sve zaverilo i protiv samog razgovora, a kamoli protiv sporazuma.*

Do pre dve-tri godine, često i pod pokroviteljstvom jedine stranke, one na vlasti, vođene su u Jugoslaviji serije razgovora o tome „šta da se radi“ kad je gotovo svakome postalo jasno da se više ne može živeti i raditi po dosadašnjem modelu.

U međuvremenu, od početka 1990. godine, desile su se gotovo neverovatne promene. Pao je Berlinski zid, Čaušesku je pogubljen, rečju, srušio se ceo jedan svet. Istovremeno, u Jugoslaviji su, s retkim izuzecima, prestali razgovori kako „zavisnih“ tako i „nezavisnih“ intelektualaca, nadriintelektualaca ili nazoviintelektualaca. Ljudi su začutili ili su se uključili

* Autor je priredio članak za „Vojno delo“ na osnovu svog izlaganja na okruglom stolu Renner-instituta u Beču 28. novembra 1991. godine o temi: *Da li je moguć hrvatsko-srpski sporazum?*

u ono što se u Jugoslaviji odavno zove „prepucavanje“, koje je u međuvremenu preraslo u „pripucavanje“, pa i pravo pucanje, a sve što bi ličilo na razgovor pretvaralo se u propagandno razmenjivanje poruka, često ispunjeno bezočnim izlivima netrpeljivosti i mržnje.

Taj trenutak i određuje moje raspoloženje jer sam, tako reći, do juče verovao da je Jugoslavija ne samo moguća nego i potrebna, prvenstveno za Srbe i Hrvate, pa i neizbežna, makar kao „nužno zlo“, jer je izgledalo nezamislivo da bi Evropa, „koja se sve više ujedinjuje“, mogla podupreti njeno rasturanje na dve, tri, četiri, pet ili šest novih država, „nezavisnih“ i „suverenih“.

Neću reći da sam verovao u komunistički slogan „bratstvo i jedinstvo“ premda sam decenijama živeo pod vlašću onih koji su, sve do svoje smrti, ostajali za državnim kormilom, bez izbora, neprekidno ponavljajući da tu parolu i njen smisao, njeno delovanje i oživotvorenje treba čuvati kao „zenicu oka svog“. Mnogo neće pomoći ni moje čuđenje kako se uopšte moglo dogoditi da se u komunističkoj Jugoslaviji „rodi“ baš šest slovenskih naroda, baš onoliko koliko ima Istočnih i Zapadnih Slovena zajedno (Rusi, Belorusi i Ukrajinci, odnosno Poljaci, Česi i Slovaci), tj. da je na tako malom i brdovitom Balkanu našlo mesta čak *sedam*, makar i od komunizma „priznatih“ južnoslovenskih naroda (s Bugarima), koliko Slovena ima i na Istoku i na Zapadu zajedno (ako ne zaboravimo Lužičke Srbe). Neće pomoći mnogo ni moje pitanje da li nam je baš suđeno da u Evropi budućoj nađemo ukupno barem 12 slovenskih država, „nezavisnih“ i „suverenih“. Naime, ipak je teško poverovati da će Evropa baš insistirati na tome da se Jugoslavija raspadne čak na šest država kada Srbija i Crna Gora, priznate od 1878. godine pa sve do 1918, kao jedini međunarodnopravni subjekt na sadašnjoj jugoslovenskoj teritoriji, s pretežnom većinom svojih političkih snaga odbijaju da se uspostave kao dva takva, zasebna subjekta.

Procenjujući da li ima smisla i potrebe, čak i u ovome nesretnom trenutku, da se razgovara o mogućnosti hrvatsko-srpskog sporazuma, moram istaći da je na to pitanje teško odgovoriti bez potpitanja, bez dodatih pitanja. Jedno od njih je oko čega bi se Hrvati i Srbi mogli sporazumeti, a drugo: oko čega bi se morali sporazumeti?

Najpre, *morali bi se* definitivno sporazumeti oko stvarnog prekida vatre, jer bez toga je teško moguće razgovarati i sporazumevati se o bilo čemu. Bojim se samo toga što stvarno primirje zavisi od Hrvatske i spoljnog mentorstva a ne od Srbije, Predsedništva Jugoslavije i JNA. Ako spoljno mentorstvo bude prošireno na OUN, jer je EZ, na žalost, iskazala manjak nepristrasnosti i manjak spretnosti, bez kojih nema trajnoga i pravednog rešenja – nade za mir i sporazum bi porasle.

Bez ikakve sumnje, napor da Hrvatska, prvi put posle 1102. godine, postane *nezavisna i/ili suverena* država mora ovoga puta uroditi plodom šta god značili atributi „nezavisna“ i „suverena“ u sadašnjosti i budućnosti. S druge strane, ideja „svi Srbi u jednoj državi“, i u samome Hagu objašnjena (tumačenjem neapsolutnosti atributa „svi“), takođe će morati da dobije svoju zadovoljštinu, jer je verovatniji dugovremeni specijalni status dveju krajina izvan Hrvatske nego u njoj, što bi bilo obostrano poželjno i korisno, i za Hrvatsku i za krajine, i za Hrvate i za Srbe. Verujem da će buduća Hrvatska biti prosta, unitarna država, koja će morati preostalim, pre svega tzv. urbanim Srbima – zajamčiti građanska i etnička prava na najvišem evropskom nivou, dok će Srbi morati da se „pomire“ s federalnom organizacijom svoje države (čiji sastav i naziv nisam kadar da prognoziram), jamčeći to isto svima onima koji u njoj budu manjina.

Pošto se problem Makedonije i, naročito, Slovenije sve više pojednostavljuje (iako bi, kad je reč o Makedoniji, mogao ubrzo postati veoma komplikovan), „najtvrdi orah“ ostaju (Južni) Sloveni muslimanske provenijencije. U svakom slučaju, ti ljudi moraju i u nazivu i u sadržaju razlučiti versko i etničko, odnosno nacionalno, kako to čini, uostalom, i „ostatak“ Evrope. I moraju se, žele li zaista da postanu *nacija*, odnosno narod i država, a ne da izazovu svoj i uzajamni pokolj sa Srbima – odreći namere da „osvoje“ celu sadašnju Bosnu i Hercegovinu.

Osvajanja ne sme biti, ali ni nagrade za svojedobno počinjen genocid, koliko god da ni genocid ne može biti ničije prokletstvo za večnost. Međutim, ako se od jedne države, secesijom ili na neki drugi način, želi napraviti više njih, i to po logici etničkih i/ili „istorijskih“ prava – potpuno je jasno

da unutrašnje granice ne mogu ostati netaknute, niti je moguće trajno rešenje ako se jednome narodu istovrsno pravo prizna, a drugome porekne. Vodeći jugoslovenski komunisti uspostavili su unutrašnje granice uglavnom dok je trajao drugi svetski rat (s nekim manjim „korekcijama“, posle njega), ne obazirući se mnogo ni na jedno načelo, etničko ili istorijsko, verujući možda da su one formalne i da se neće na njih mnogo ni osvrutati. U stvari, nisu nikad rekli kad su i kako te granice povukli, od kojih su kriterijuma polazili i kako su ih kombinovali, niti su se potrudili da ih pravno utemelje poštujući demokratski izraženu volju onih na čije su se interese pozivali.

Prilično je neočekivano i stupidno što se Crnogorcima i Srbijancima – koji su se jednim narodom bez ikakvog kolebanja smatrali i kad su, pre 1918. godine, živeli pod različitim i ponekad sukobljenim dinastijama istoga izvornog prezimena *Petrović* (koje je u Srbiji promenjeno u *Karađorđević* po nadimku i imenu Crnoga Đorđa, turski Karađorđa, njenoga začetnika) – nudi da postanu nacionalna nedonoščad, rođena u komunizmu, staljinskome i titovskom, kao što bi bilo glupo i neodrživo da Crna Gora i Srbija ne budu federalne jedinice u budućoj državi. Ne manje je stupidno predlagati rasturanje Jugoslavije po modelu dosadašnjih nacrti Haške konvencije, bacanjem u stranu važnog problema sukcesije i kontinuiteta, te razbijanjem spoljnih, međunarodnopravno priznatih državnih granica uz istovremeno učvršćivanje republičkih i njihovo održavljenje.

Ukratko, moje je uverenje da je nužan sporazum Srba i Hrvata o što potpunijem državnopravnom razlučenju, i to na takav način da unutar buduće Hrvatske kao države ne ostane bitno više Srba nego Hrvata izvan nje, uz pravo na višegodišnje optiranje uz pravednu imovinsku naknadu, što bi prvobitno nemali broj i Hrvata i Srba izvan matičnih država moglo i smanjiti. Ako se sporazum oko toga izvana podupre, on bi se mogao i postići i (s)provedi, dakako na način koji bi sve dosadašnje članice jugoslovenske federacije – osim Slovenije, koju bi najbolje bilo, u skladu s izraženom voljom Slovenaca, pustiti da se što više „otcepi“ – zadržao ne samo kao carinsku uniju nego i kao realnu ekonomsku asocijaciju, čije bi se članice vezale i sve više vezivale po uzoru na EZ. Vezivali bi se tako da ta asocijacija za desetak godina punopravno uđe u

Evropu, i to s onoliko država članica Evropske zajednice koliko ih se, nakon sprovedenog referenduma svih njenih građana i naroda, uspostavi u međunarodnopravno overenoj proceduri sukcesije.

Nestanak jugoslovenske države u njenim sadašnjim granicama nepovratan je proces. Pitanje je samo koliko će se još ratovati i koliko će nedužnih ljudi još stradati. Ako se hoće sporazum, a on se pre ili kasnije, mora hteti i mora zaključiti, nužno je što više poštovati volju ljudi i volju etnikuma, tj. naroda, jer narode čine ljudi, a ne biljke i životinje, a još manje reke, jezera, planine, mora i ostrva. Samo se ljudi i narodi mogu (samo)opredeliti, a ne teritorije na kojima oni žive.

Uveren da će članice buduće Evrope (ili Evroazije, s Rusijom i nekim drugim delovima dosadašnjeg SSSR-a) – ujedinjene i ekonomski, i tehnološki, i (tele)komunikacijski (telefonija, radio, televizija, auto-cesta, železnica), i politički ne manje od sadašnjih SAD, i to sredinom idućeg stoleća – uživati pre svega (ali nikako i malu) prosvetno-kulturnu autonomiju, pribojavam se da bi Nemci mogli tome biti realno velika, mada ne i nesavladiva smetnja. Ako to shvate sadašnje hrvatske i srpske vlasti i ako u tome kontekstu prihvate realni hrvatsko-srpski sporazum, sporazum i o razgraničenju i o novom, drukčijem „suživotu“, mogle bi dobiti i sledeće izbore.

Kosmetski i arbanaški problem, kao potencijalno jako opasan i za buduću Srbiju (i/ili Jugoslaviju) i Evropu, ostavljam po strani, jer je nerazborito i za Srbe, i za Hrvate, i za Arbanase, i za Evropljane da se rešava taj problem u istoj „korpi“ sa srpsko-hrvatskim. To je, na žalost, činjeno za Titove vladavine. U stvari, zaplitan je srpsko-hrvatski čvor apsurdnim „održavljenjem“ arbanaškog življa u sastavu Srbije, odnosno istovremenim držanjem celog Kosmeta i u Srbiji i izvan nje. Da nije tako činjeno, hrvatsko-srpski problem ne bi bio ovako i ovoliko zaoštren.

Sva delikatna pitanja korekcije sadašnjih međudržavnih granica u Evropi – a ima ih doista mnogo, od Baskije i Irske, Erdelja i Moldavije, do Kosmeta, Makedonije (zapadne), Južnog Tirola, Kipra i Korzike (što nikako nije ceo-spisak) – doći će na red. Evropa koja se ujedinjava treba da bude svesna da su u budućnosti korekcije neizbežne. Sadašnje rasturanje

Jugoslavije, do kojeg dolazi sa slomom komunizma ali i po volji i žurbi najuticajnijih evropskih sila, povlači korekciju i helsinških dokumenata. Samo rasturanje te države znači promenu njenih spoljnih granica, čiji se karakter u svakom slučaju menja, makar spoljne granične linije ostajale iste.

Ne verujem da to rasturanje može biti izvedeno bez ikakvog uvažavanja međunarodnopravnih normi i opšteprihvaćenih konvencija i povelja. Ne verujem da bi bilo razborito na veoma loš način reprizirati Berlinski kongres (1878), na kojem je, između ostalog, odlučeno da osmanlijsko uređivanje na Balkanu bude zamenjeno habsburškim. Iako je 1878. godine Srbija i formalno priznata kao punopravna članica međunarodne zajednice, njoj je bilo onemogućeno sjedinjenje sa Srbima u drugim područjima dotadašnje turske imperije, te u Crnoj Gori.

Kad je 1912. i 1913. godine (balkanski ratovi) i nakon prvog svetskog rata (1918) uspostavljena, po ishodu sudeći nerazborito, zajednička država Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Jugoslavija), u njoj su se našli gotovo svi Srbi i svi Hrvati, osim njihovih malih enklava u Austriji, Mađarskoj i Rumuniji i velike hrvatske zajednice u Italiji.¹ U toj su državi, i pre komunizma i za njegovo vreme, dovršeni procesi i realnih i irealnih (kvazi)nacionalnih integracija. Otvorena su, međutim, i zaoštrena neka etnička i kulturno-civilizacijska pitanja i u pretkomunističkoj i u komunističkoj Jugoslaviji, koja praktično ne postoji od 1990. godine. U njenoj komunističkoj drami, s mnogo različitih epizoda, naročito je zaošttravano i najviše je zaoštreno srpsko nacionalno pitanje. Pokušaj da se ono reši u završnoj epizodi komunizma u Jugoslaviji nije ni mogao biti elegantan, jer u komunizmu ništa nije bilo elegantno.

Nov pokušaj da se srpsko pitanje „reši“, i to na prastari, predjugoslovenski način – tako što bi sada više od dva miliona Srba promenilo državljanstvo i ostalo bez istog državljanstva sa Srbima u matici – rešio bi nečije probleme i zadovoljio nečije apetite, ali bi bilo i dodatno, nepodnošljivo kažnjavanje Srba za genocid koji je nad njima u Hrvatskoj i Bosni (odnosno u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Hitlerovoj nacističkoj ispostavi na Balkanu) počinjen u razdoblju od 1941. do

¹ Reč je o Istri, Rijeci, Zadru i ostrvima.

1945. godine – toliko je neozbiljan i nepravedan da njegov uspeh ozbiljni ljudi ne mogu ni zamisliti. Ja se čak mogu i radovati tome da Slovenci i Makedonci – čiji je broj manji od broja Srba izvan Srbije – steknu svoje „nezavisne“ i „suverene“ države. Nemam ništa protiv toga da se svi Hrvati za koje je to teorijski moguće nađu u istoj državi. Ne verujem samo da Srbi, osobito oni izvan Srbije, treba zbog toga ili zbog bilo čega da budu kažnjeni. Ne verujem da iko treba da bude osobito kažnjen ili osobito nagrađen zato što je došlo vreme za drukčije „mešanje karata“, a rat u 1991. godini već nas je sve kaznio, mnoge i nepovratno, nagoveštavajući svima Pirovu pobedu.

Ni velika Srbija ni velika Hrvatska nisu ni potrebne ni moguće, ali je moguć i potreban i njihov, i evropski i širi međunarodni sporazum o tome da se one što temeljnije razluče kako bi Hrvati i Srbi živeli kao dobri susedi i, zajedno, kao punopravni održavljani subjekti u budućoj Evropi.